KNNV afdeling Apeldoorn

DE VIER JAARGETIJDEN

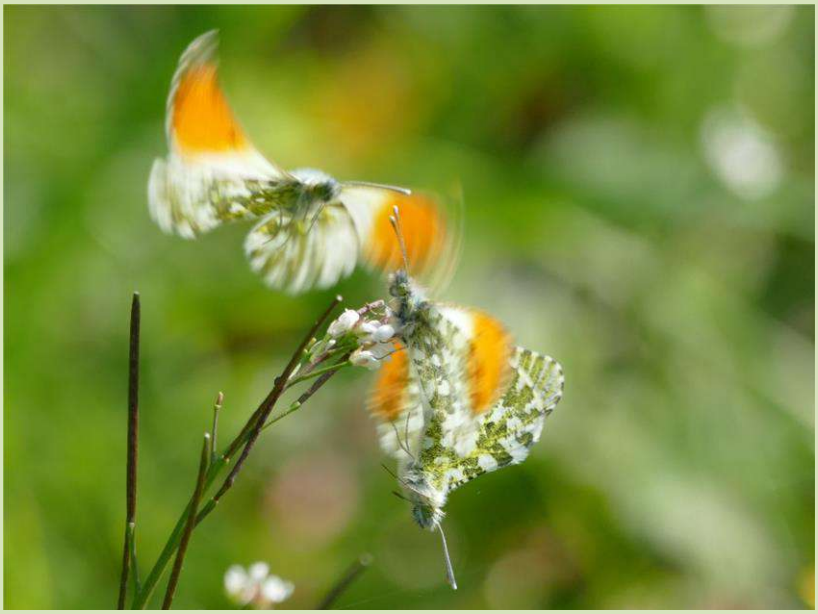

Jaargang 2023, nummer 2

INHOUD

Voorwoord *Gerrian Tacoma* 3

Lezing Biologisch bermbeheer en de zadenbank gecombineerd met de ALV 4

Programma 2e kwartaal 4

Korstmossen: onopvallend, maar o zo mooi! *Carolien Londerman* 5

Spaanse ruiter – Soldatekwaste *Jacob Ruijter* 7

Richard Tepe, de eerste natuurfotograaf van Nederland *Hans Coppens* 9

B&B BMP-B *Hilde Ham* 9

Ledenmutaties 15

Opvallende objecten *Hilde Ham* 16

Een ‘1000-soorten-tuin’ project in Apeldoorn *Wim Vanhees* 19

KNNV – boeken *Ben Keizer* 20

Algemene informatie KNNV afdeling Apeldoorn 21

Bijlagen: IVN-lezing op 12 april 'Het mysterieuze leven van de koekoek' door Lou Megens

Richard Tepe - uitgebreide informatie (bron CODA)

Foto’s voorpagina Nina de Vries, opmaak: Nina de Vries

UITERSTE INLEVERDATUM KOPIJ 2023 – nr.3: 1 juni 2023

Lidmaatschap

Contributie per jaar: € 33,00 (vanaf 2023), huisgenootleden € 18,00 jeugdleden (jonger dan 25 jaar) € 15,00.

Opgeven als lid van onze afdeling Apeldoorn bij Gerrian Tacoma, tel. 055-534 0943, ledenadministratie@apeldoorn.knnv.nl of via de website.
Opzeggen van het lidmaatschap kan uitsluitend schriftelijk of per e-mail (wordt definitief als dit per e-mail bevestigd is) en wel per 1 januari met een opzegtermijn van 2 maanden (dus uiterlijk 31 oktober).
Betaling vóór 1 februari van het lopend jaar op IBAN rekeningnummer **NL88 TRIO 0338 7457 34**, ten name van KNNV, afd. Apeldoorn te Apeldoorn

Voorwoord van het bestuur

Gerrian Tocoma

Voor een aantal leden van de insectenwerkgroep hoort het er inmiddels helemaal bij: in januari gaan we op een groot aantal plekken in Apeldoorn op zoek naar eitjes van de Sleedoornpage. Onze zoektochten trekken regelmatig de aandacht van voorbijgangers. Die stellen vragen over wat we aan het doen zijn of maken opmerkingen, zoals dit jaar in het Zuiderpark. Een voorbijfietsende man riep ons luidkeels toe: “Stelletje mafkezen!” Iets verderop draaide hij zich even om en riep het nog een keer. We hebben hem vriendelijk toegelachen en zeker niet tegengesproken. Want eigenlijk beseffen we zelf ook wel dat het er wat vreemd uit ziet; een stuk of wat 60-plussers die geconcentreerd de takjes van onooglijke struikjes staan te bestuderen. Tijdens de Leden-voor-leden avond moest ik terugdenken aan dit voorval. Wij zijn dan misschien een beetje maf met onze eitjes, maar wat te denken van de werkgroep Sprengen en Beken? We kregen een enthousiast verhaal voorgeschoteld over het samen in de blubber graaien met als doel zoveel mogelijk Beekprikken vinden, die anders zouden sterven door de baggerwerkzaamheden. Best een beetje maf. En de Paddenstoelenwerkgroep kan er ook wat van. Languit op de grond liggen om een piepklein paddenstoeltje te fotograferen. De bijdragen van de andere werkgroepen, planten inventariseren in Park Zuidbroek en een ode aan de Kemphaan, kwamen wat minder vreemd over, maar ook die werkgroepen zijn ongetwijfeld wel eens op iets mafs te betrappen.

Maar dan rijst de vraag, is het wel zo maf wat we doen? Ik vind het in ieder geval waardevol. We leren bij onze activiteiten zelf veel over de natuur en leveren een schat aan informatie over allerlei soorten. Om weer even terug te komen op de Sleedoornpage; ik word regelmatig benaderd door uitvoerders die graag willen weten waar de eitjes gevonden zijn. Dit in verband met de uit te voeren werkzaamheden. Wat we doen is dus niet alleen leuk, maar ook nuttig. Dat geldt ongetwijfeld ook voor de activiteiten van de andere werkgroepen.

Van de 146 leden die onze afdeling per 1 januari telde, waren er 106 lid van één of meer werkgroepen. Er zijn dus 40 leden geen lid van een werkgroep. Daar is niets op tegen, iedereen bepaalt zelf hoe hij of zij het lidmaatschap invult. Maar ik vraag me soms af of een soort drempelvrees een rol speelt bij de beslissing om geen aansluiting te zoeken bij een werkgroep. Binnen de werkgroepen is veel deskundigheid aanwezig en als je dan zelf nog bijna niets weet, ben je er dan wel welkom? Dat ben je zeker. Niemand verwacht dat je als expert binnen komt en leden van de werkgroepen delen hun kennis graag met anderen. Dus mocht je nog aarzelen om je bij een werkgroep aan te sluiten, ga gewoon een keer kijken bij een werkgroepavond of andere werkgroep-activiteit. Contactgegevens van de coördinatoren vind je achterin dit blad en op de website.

Eitjes van de sleedoornpage tellen in het Zuiderpark

Lezing Biologisch bermbeheer en de zadenbank
gecombineerd met de ALV

Op woensdag 29 maart is de Algemene Ledenvergadering. Deze wordt gehouden in de Bronkerk, zaal De Duiker. Aansluitend aan de ALV wordt een lezing verzorgd door Eric Gorter en Wim Mulder, beiden werkzaam bij de gemeente Apeldoorn.
Let op de begintijd: De ALV start om **19:30 uur** i.v.m. de lezing.

De onderwerpen van de lezing zijn: **biologisch bermbeheer en de zadenbank**.
Beide heren zijn erg enthousiast en weten dit en hun grote kennis aanstekelijk over te brengen.
Voorafgaand aan de lezing vindt de ALV plaats.

Meer informatie over de onderwerpen via de website van de gemeente:
https://www.apeldoorn.nl/water-en-natuur/bomen-en-bossen-in-apeldoorn/maaien

Gemeente Apeldoorn schrijft hier over:

Wilde bermen
Door anders te maaien zorgen we dat vogels, insecten en andere dieren plek hebben om te schuilen, verplaatsen, zich voort te planten en voedsel te verzamelen. Dat is goed voor de natuur, insecten en uiteindelijk ook voor de mens.

Zadenbank
Honderden fleurige bloemen wuiven zachtjes in de wind, een bij strijkt neer op één van de felgekleurde bladeren. Het bloemenveld aan de Korrelhoed in Zuidbroek is één van de vele velden en bermen die op dit moment vol wilde bloemen staat in Apeldoorn. En dat is niet het werk van moeder natuur, maar drie medewerkers van de gemeente elk jaar met de hand zo'n zestig kilo aan bloemenzaad oogst en zaait.

Programma 2e kwartaal 2023

Werkgroepactiviteiten staan op de website:
https://apeldoorn.knnv.nl/agenda/

wo 29 maart	ALV+ met lezing	19.30 uur. Bronkerk, zaal De Duiker
wo 24 mei	Lezing Vliegend hert	20.00 uur Bronkerk, kerkzaal

Korstmossen: onopvallend, maar o zo mooi!

Carolien Londerman

Het kijken naar en bestuderen van korstmossen is niet zo in trek bij de meeste natuurliefhebbers. Maar bij gebrek aan paddenstoelen in de winter om te inventariseren, gaan we met de werkgroep paddenstoelen op pad om korstmossen te bekijken. Normaal gesproken besteden we geen aandacht aan korstmossen die als grijze plukjes of witte vlekken op een boom zitten. Maar als je een keer de moeite neemt om korstmossen van dichtbij te bekijken dan valt het op hoeveel verschillende verschijningsvormen er zijn. De een heeft bekertjes, de ander schoteltjes, of staafjes. Korstmossen zijn ook best bijzonder. Een korstmos bestaat uit twee organismen: een alg en een schimmel. Deze werken samen met elkaar, we noemen dat een symbiose. De alg maakt met zijn bladgroen¬korrels suikers aan, de schimmel bedekt de alg, en beschermt deze tegen vraat en uitdrogen. De schimmel neemt water met mineralen op, en deelt deze met de alg, in ruil voor de suikers. Een prima samenwerking!

Op korstmossenexcursie. Korstmossen komen ook op gesteenten voor, zoals graniet

Korstmossen zijn er in diverse kleuren groen en grijs, maar er komen ook gele korstmossen voor. Het groot dooiermos is zo'n geel gekleurd korstmos. Van dichtbij is deze soort een plaatje om te zien, met de vele, gele schoteltjes van 0,5 cm doorsnee. Helaas is het voorkomen van het groot dooiermos niet zo positief. Deze soort houdt namelijk van ammoniak en stikstofuitstoot.
Kijk maar eens naar bomen langs een weg waar veel autoverkeer is, dat ook nog regelmatig optrekt en stopt. Deze bomen zien geel van de dooiermossen.

Groot dooiermos

Gewoon schriftmos op stamvoet van beuk

In gebieden waar weinig luchtvervuiling is, komen bijzondere soorten voor. Rond Apeldoorn zie je deze korstmossen in het Kroondomein en op laanbomen. Het Paleispark is zo'n gebied dat bekend staat om zijn bijzondere korstmossen op oude beuken en zomereiken.Op oude beuken die voorkomen in het bosgedeelte tussen het hertenkamp en de sprengen, zie je witgrijze vlekken rond de boomvoet. Dit is het gewoon schriftmos. Het gewoon schriftmos is een oudbosindicator. Het schriftmos houdt niet van veranderingen in zijn omgeving, die de luchtvochtigheid of het zonlicht kunnen beïnvloeden.

Gewoon schriftmos

Misschien komt het omdat korstmossen langzame groeiers zijn. Sommige soorten groeien amper een paar millimeter per jaar. Het gewoon schriftmos is een snelle groeier, met een groei van 1 tot 2 cm per jaar. Korstmossen kunnen zich niet snel aanpassen vanwege de vele eisen die sommige soorten hebben met betrekking tot hun groeiplaats.
Terug naar het gewone schriftmos: als je met je loepje hiernaar kijkt, zie je zwarte lijntjes en tekentjes, op de witte ondergrond. Het lijken wel hiërogliefen. Aan deze zwarte lijntjes dankt het zijn naam.

Een andere zeldzame soort op de beuk is de beukenwrat. Deze soort komt voornamelijk wat hoger voor op de stam, ongeveer 1 meter boven de grond. De beukenwrat begint als een kleine ronde korst. Maar als de groeiomstandigheden optimaal zijn, kan het uitgroeien tot meterslange plakkaten. Hier gaan wel tientallen jaren overheen. De naam verraadt al een beetje hoe het korstmos eruitziet: als een wrat. Het bestaat uit meerdere bobbels, wratjes, met een opening in het midden, waar weer een zwart hulsje in zit. In deze wratten zijn de sporen opgeslagen. Net als bij paddenstoelen, schimmels, verspreiden sommige korstmossen zich met behulp van sporen. Deze komen vrij als de omstandigheden gunstig zijn.

Malebos met zomereik

Op zomereik komt de maleboskorst voor. De naam: malebos geeft al aan dat dit een soort is, die in oude bossen voorkomt. Vanaf het jaar 1200 waren de bossen bij buurtschappen een gemeenschappelijk bezit. Een maalman had het recht om een bepaald stuk grond te gebruiken. Deze bossen bestonden ook uit eiken. De maleboskorst is net als het gewoon schriftmos gevoelig voor veranderingen. Hij komt dus vaak voor in oude bossen. Hij houdt van zure schors en dat heeft een eik. De maleboskorst kan uitgroeien tot grijze, lange banen op de zomereik. Als je van dichtbij kijkt, zie je kleine witte stipjes op het korstmos. Hierin worden ook weer de sporen gevormd.

Ik had het in het begin over vormen van korstmossen, over soorten met bekertjes en staafjes. Een soort die we wat vaker zien is de rode heidelucifer. Deze stelt minder eisen aan zijn leefomgeving. Je kunt deze soort tegenkomen op stuifzand, in heidevelden en op rottend hout en boomstronken in bossen. Zeker als de rode puntjes zichtbaar zijn, waar ook de sporen in worden gevormd, zie je dit korstmos niet gauw over het hoofd.
Neem eens de moeite om korstmossen van dichtbij te bekijken. Er gaat een wereld voor je open!

Rode heidelucifer

Alle foto’s van de auteur; foto’s in collage van Ruud Knol

Spaanse ruiter – Soldatekwaste

Jacob Ruijter

Een van mijn favoriete planten is de Spaanse ruiter (*Cirsium dissectum*) die in onze omgeving alleen voorkomt in wat kleine restanten van blauwgrasland en vochtig schraalland op de Empese en Tondense Heide.
Vooral op de Empese Heide bevindt zich een tweetal grote groeiplaatsen met vele honderden exemplaren. Op de Tondense Heide daarentegen zijn de aantallen veel beperkter, maar breidt het aantal vindplaatsen zich wel uit. Als vrijwilliger bij Natuurmonumenten ben ik, samen met een collega, in 2019 gestart met het monitoren van de Spaanse ruiter in dat deel en we hebben ieder jaar weer een paar nieuwe groeiplekken gevonden,
De Spaanse ruiter behoort net als de Akkerdistel (*Cirsium arvense*) en Kale jonker (*Cirsium palustre*) tot de composietenfamilie en bloeit in juni-juli met purperrode bloemen. De bloemen zitten in een hoofdje en op elke stengel komt één bloemhoofdje voor. De plant wordt 20-50 cm hoog. De stengel heeft geen stekels. De bladeren zijn gaafrandig tot gelobd en hebben zachte stekels. De onderkant van de bladeren is witviltig behaard.

Groeiplek Spaanse ruiter op Empese Heide

Spaanse ruiter Empese Heide

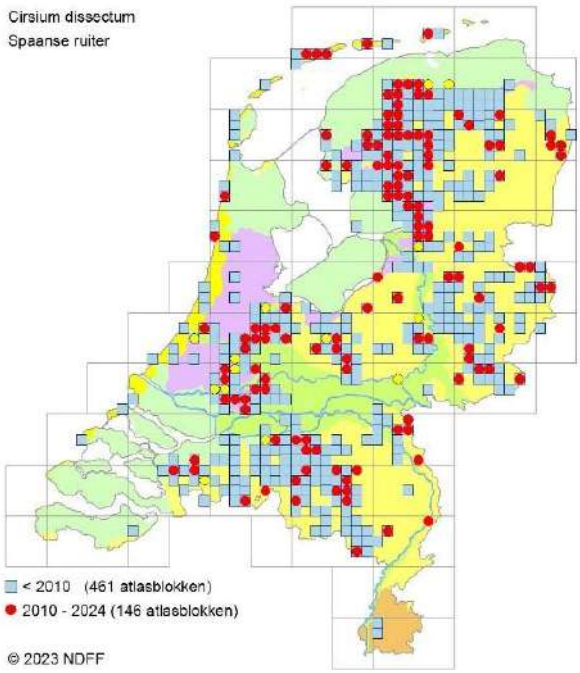

Figuur 1. Verspreiding Spaanse ruiter in Nederland

De soort staat op de Rode lijst als kwetsbaar en is sinds 1950 zeer sterk afgenomen en alleen nog in natuurgebieden te vinden. De plant komt van nature alleen voor in Noordwest-Europa en is ook bij ons oorspronkelijk inheems.

Spaanse ruiter is een karakteristieke soort van vochtige, voedselarme graslanden op zwak zure bodem. Dat zijn zeer soortenrijke vegetaties met kenmerkende soorten als Blauwe knoop, Blauwe zegge, Klokjesgentiaan en Tormentil. Deze ‘natte’ vegetaties zijn geheel afhankelijk van maaibeheer, waarbij het maaisel wordt afgevoerd. Ze zijn zeer gevoelig voor ook maar de geringste vorm van bemesting.
Haar standplaatsen worden gekenmerkt door een subtiel evenwicht tussen mineraalrijk grondwater en het doorgaans meer zure oppervlaktewater. Het zijn terreinen die verder zelden of niet overstromen maar wel een continu hoge grondwaterspiegel hebben, die zich steeds vrij dicht onder het maaiveld bevindt.

Bladrozetten Spaanse ruiter op drooggevallen bodem

Toch is de soort ook zeker bestand tegen overstromingen, waar op de Empese & Tondense Heide zeker sprake van is. Met name de groeiplekken op de Tondense Heide kunnen zelfs in juni nog wel meer dan 10 cm onder water staan.

Blad Spaanse ruiter in overstroomde deel Tondense Heide

De zaden van de Spaanse ruiter worden verspreid via de wind en door mieren. Daarnaast heb ik zelf het beeld dat ook water een rol speelt bij de zaadverspreiding. De nieuwe groeiplekken op de Tondense Heide bevinden zich vrijwel steeds op de 'hoogwaterlijn' van het overstroomde terrein. Vandaar mijn veronderstelling dat drijvende zaden door de wind als het ware aanspoelen tegen relatief hogere delen in het gebied.

Groeiplek op 'hoogwaterlijn' Tondense Heide

Winterbeeld Tondense Heide – februari 2023

Waar de naam Spaanse ruiter vandaan komt is overigens niet geheel duidelijk. De meest aannemelijke verklaring lijkt die dat de hangende kopjes na de bloei zouden lijken op de geknotte paardenstaarten van de paarden van de vluchtende cavalerie van de Spanjaarden aan het eind van de tachtigjarige oorlog (1568 – 1648). De Friese naam voor de plant is Soldatekwast en dat zou hierop kunnen duiden.
Persoonlijk lijkt mij dat aannemelijker dan een associatie met de militaire hindernis (houten staketsels met pinnen) ook uit die periode en die Spaanse of Friese ruiter worden genoemd.
Ook komend jaar gaan we in juni weer op zoek naar de bestaande en hopelijk nieuwe groeiplaatsen op de Tondense Heide.
Vooralsnog staat het gebied vrijwel volledig onder water, zoals te zien is op bovenstaande foto van half februari.

Richard Tepe, de eerste natuurfotograaf van Nederland

Hans Coppens

Het heeft even geduurd, maar in overleg met CODA heb ik gewacht tot dit jaar om de video beschikbaar te stellen die is gebruikt in de overzichtstentoonstelling uit 2022 in CODA.
De reden voor dit wachten is, dat sinds 1 januari 2023 de rechten op de foto's zijn vervallen (70 jaar na overlijden van maker (RT).
Hierdoor zijn er geen copyrightkosten meer.
De film geeft in 15 minuten een overzicht van het werk van Richard Tepe en is vrij te gebruiken, maar CODA heeft graag dat de bron vermeld wordt.
De video is opvraagbaar via dit adres: jjm.coppens@icloud.com
.
De video zal ook worden getoond in de pauze van de ALV.
Zie bijlage voor uitgebreide informatie over Richard Tepe. (Bron: CODA)

B&B BMP-B

Hilde Ham

Voor buitenstaanders een raadselachtige code in mijn agenda. Nee. Geen Bed & Breakfast. Het betreft Natuurpark Berg en Bos Zuid in Apeldoorn. In dit vogelparadijs leven onder andere de Boomkruiper, Gaai, Goudhaan, Groenling, Grote bonte specht, Grote lijster, Houtduif, Koolmees, Merel, Pimpelmees, Roodborst, Tjiftjaf, Tuinfluiter, Vink, Winterkoning, Zanglijster en Zwartkop. Met hun betoverende zang brengen ze iedere ochtend een aubade aan matineuze bezoekers. Zonder dirigent lijkt het er soms op alsof ze onderling een wedstrijdje houden. Wie zingt het mooiste lied of haalt de hoogste boventoon? Samen klinkt het vogelkoor oorverdovend mooi.

Goudhaan

Tuinfluiter

Winterkoning

Zwartkop

BMP-B staat voor Broedvogel Monitoring Project-Bijzondere vogels van Sovon (Stichting Ornithologisch Veldonderzoek Nederland). Er lopen ook BMP-A, W, R en Z tellingen. A: Alle soorten. W: Weide- en Akkervogels. R: Roofvogels. En Z:Zeldzame vogels.
Het doel van alle BMP tellingen is de jaarlijkse veranderingen in aantallen broedvogelsoorten vastleggen in een vastomlijnd gebied. De werkwijze bestaat uit het tellen van territoriale broedvogels in het broedseizoen. De standaardmethode is een uitgebreide territoriumkartering. Je brengt vogels, die zich territoriaal gedragen of anderszins (via gezang) aangeven ter plaatse broedvogel te zijn, gecodeerd in kaart. Na afloop van het broedseizoen worden alle ingevoerde waarnemingen volgens vaste criteria herleid tot aantallen territoria en broedparen per soort. Deze interpretatie vindt tegenwoordig met één druk op de knop plaats via 'autoclustering' of nog steeds, zoals vroeger gebruikelijk was, handmatig. De richtlijnen in een handleiding zijn bepalend: https://pub.sovon.nl/static/publicaties/handleiding_autoclustering_1_3-juli-20181.pdf
Berg en Bos is volgens Sovon té groot om in één keer te tellen. In overleg is besloten om voor een representatief deel te kiezen. De bosbeheerder Tim van Alen heeft het gebied afgebakend en een vaste looproute van 4,4 km. met looprichting vastgesteld waar niet van afgeweken wordt. Alle vogelgeluiden die we buiten de grenzen van het gebied horen tellen niet mee.

Plattegrond met looproute

De vijftien bijzondere broedvogels waar het in dit telproject om draait zijn Appelvink, Bonte vliegenvanger, Boomklever, Bosuil, Buizerd, Fluiter, Glanskop, Havik, Kruisbek, Kuifmees, Middelste bonte specht, Raaf, Sijs, Sperwer en Zwarte mees. De melodieuze gesprekjes tussen de vogels fascineren. Merelconcerten ontroeren. Zanglijsters verleiden en betoveren net zoals de Sirenen dat bij Odysseus deden.

Bonte vliegenvanger

Bosuil

Sijs

Middelste bonte specht

Een goed gehoor is noodzakelijk omdat de registratie van het competitieve vogelkoor vlak voor het krieken van de dag al van start gaat. Het park is op dat tijdstip nog in diepe duisternis gehuld. Vaak hangt er een mysterieuze sfeer.
De functie van vogelzang varieert van het lokken en verleiden van vrouwtjes om te paren tot voeren van oorlog om het voortplantingsterritorium te verdedigen. Mannelijke Koolmezen houden rivalen op afstand als ze 'Bezet gebied. Verboden toegang' zingen. Nachtegaalmannen geven met hun gejubel betekenisvolle signalen aan vrouwen af: 'Ik ben gezond, sterk en zorgzaam voor het nageslacht'. Betere Nachtegaalzangers, betere vaders? De uiteindelijke keuze ligt bij de vrouw.
Het is niet moeilijk om de Havik op zijn horst in Berg en Bos te lokaliseren. Zodra we in zijn buurt komen verdedigt hij luidkeels en met verve zijn territorium 'Wegwezen. Dit is mijn broedplek'.

Aangetaste lariks

De achterliggende redenen van deze BMP lopen uiteen van bosonderhoud tot omvormen van monoculturen van Grove den, Fijnspar en Douglas. Van kaalslag onder grote groepen bomen door Dennenscheerders, Letterzetters en Lariksbastkevers tot overbelasting van wandel- en fietspaden door wandelaars, hardlopers, hondenuitlaatservices en mountainbikers. Meer Coronareuring in het natuurpark, minder vogels. Vermindering en herstructurering van wandelpaden en fietsroutes moet in de toekomst voor meer rust in het natuurpark zorgen waardoor de voortplanting van vogels en andere levende have niet in gevaar komt.
Uiteindelijk gebruikt de bosbeheerder de data ook voor het in kaart brengen van trends, natuurbeleid en -beheer en korte- en lange termijn beschermingsdoelen.

Lariksbastkevers vellen vooral zwakke en zieke Lariksen. Door de aanhoudende droogte van de afgelopen jaren hebben minder vitale bomen onvoldoende weerstand om insecten te weren. Gezonde bomen kunnen tegen bedreigingen van buiten en geven hars af zodra een kever via een gaatje in de schors probeert binnen te dringen. Zodra de schorskevers binnen zijn is de boom te dode opgeschreven. Ze vreten zich

Letterzetter

Dennenscheerder

door een zachtere laag (Cambium), maken tijdens het eten van weefsel enorme gangenstelsels en laten een spoor van boormeel achter. Het resultaat is een prachtig labyrint.De Letterzetters zijn veelvraten en dol op verzwakte Fijnsparren. Ook Lariks en Douglasspar moeten het ontgelden. Hun lievelingsbomen, Fijnsparren, worden in eerste instantie bezocht door mannelijke kevers. Eenmaal binnen begint hij een paringskamer te graven. Zodra deze klaar is scheidt hij een feromoon af dat vrouwtjes lokt. Een mannetje paart met twee tot drie vrouwtjes. Deze vrouwtjes graven verder onder de schors. In gangen van maximaal 15 cm lengte leggen ze tientallen eitjes. De larven die daaruit komen eten dwars op de moedergang, wat een karakteristiek patroon veroorzaakt. Als de larven volgroeid zijn, verpoppen ze zich. Na circa zes weken komen de kevers uit de poppen, boren ze zich naar buiten en vliegen uit naar een volgende boom. Dan begint de tweede cyclus.
De Dennenscheerder holt de twijgen van dennen uit, waardoor deze afvallen. Hierdoor lijkt het of een Grove den geschoren is.
De inmiddels opengevallen plekken in het bos vragen om herbeplanting van loofbomen. Boswilg, Ratelpopulier, Berk en Eik moeten in de toekomst voor o.a. meer variatie en biodiversiteit zorgen. De Beuk ontbreekt op de loofbomenlijst omdat die niet hittebestendig is. De Gelderse Roos en Meidoorn krijgen in de toekomst een plek bij een nu nog schaduwrijke Leemkuil waar de Grauwe vliegenvanger helaas ontbreekt maar Wilde zwijnen, Dassen en Edelherten regelmatig water drinken.

In totaal tellen we twaalf keer. Het schema in 2021 ziet er als volgt uit.

	Week	Datum	Tijd	Bijzonderheden
Nacht	25	25 februari	21.00 uur	* Bosuil
Ochtend	9	5 maart	7.15 uur	
Ochtend	11	19 maart	6.30 uur	
Zonsopkomst	13	2 april	6.00 uur	Afgeblazen i.v.m. positieve coronatest van bosbeheerder. Ingehaald op 8 april
Zonsopkomst	15	16 april	5.30 uur	
Zonsopkomst	17	30 april	5.00 uur	
Avond	18	7 mei	20.00 uur	Houtsnip
Zonsopkomst	19	14 mei	4.45 uur	** 5.15 uur
Zonsopkomst	20	21 mei	4.30 uur	** 5.00 uur
Zonsopkomst	21	28 mei	4.20 uur	** 5.00 uur
Nacht	22	4 juni	21.45 uur	Houtsnip
Zonsopkomst	24	18 juni	4.15 uur	** 4.45 uur
* Strenge Lockdown. De bosbeheerder krijgt speciale ontheffing om toch te mogen tellen. ** Begintijden een half uur verschoven omdat het nog té donker was.				

De drie vaste KNNV-tellers (Anne, Yvonne, Hilde) lopen met Tim mee, roepen namen van vogels die ze horen en genieten volop van het ochtendgloren. De bosbeheerder registreert en voert na afloop alle verzamelde gegevens gecodeerd op de computer in. De totale lijst met vogelsoorten ziet er in 2021 als volgt uit.

Lijst met vogelsoorten deel van Natuurpark Berg en Bos 2021

	Waargenomen soort	**Broedvogels**	**BMP-B Broedparen na clustering**
1	Appelvink	x	**13**
2	Boomklever	x	**10**
3	Bosuil	x	**1**
4	Buizerd	x	**1**
5	Fluiter	x	**1**
6	Glanskop	x	**7**
7	Havik	x	**1**
8	Kruisbek	x	
9	Kuifmees	x	**8**
10	Middelste Bonte Specht	x	**1**
11	Raaf	x	
12	Sijs	x	
13	Sperwer	x	
14	Zwarte Mees	x	**8**
15	Bonte vliegenvanger		aanwezig helaas niet gehoord tijdens telling
	Overige soorten		
1	Boomkruiper	x	
2	Gaai	x	
3	Goudhaan	x	
4	Groenling	x	
5	Grote Bonte Specht	x	
6	Grote lijster	x	
7	Houtduif	x	
8	Koolmees	x	
9	Merel	x	
10	Pimpelmees	x	
11	Roodborst	x	
12	Tjiftjaf	x	
13	Tuinfluiter	x	
14	Vink	x	
15	Winterkoning	x	
16	Zanglijster	x	
17	Zwartkop	x	

Appelvink scoorde het hoogste aantal territoria verspreid over het gebied: 13.

Appelvink 13 territoria

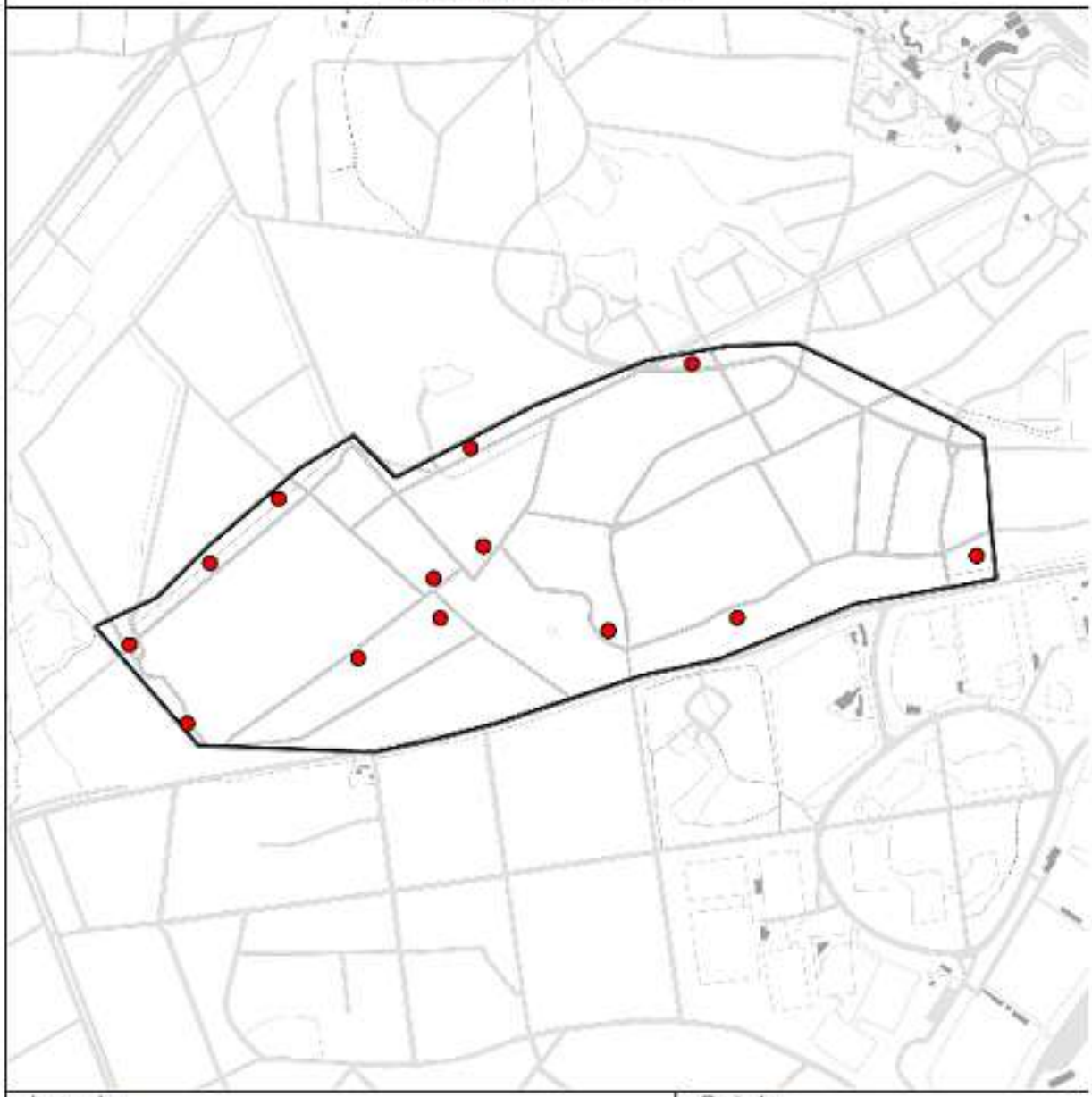

Legenda:

Telgebied

Geldig territorium

Periode:

2021

Telgebied:

55612 Natuurpark Berg en Bos Zuid, Apeldoorn

Sovon

0 0,2 0,4 km

1 / 10

geldige waarnemingen				nominbezoeken				minimaal binnen			
adult	paar	territorial	nest	migrant	1	2	3	seizoen	datumg.	datumgrens	fuels-afstand
-	X	X	X		1-12	13+			1	15-31m 20-4	300

Bijvangst

De sfeervolle ochtendwandelingen leveren niet alleen een panorama aan broedvogels. Ook een Ree, Edelhert en Wild zwijn kruisen ons pad op onverwachte momenten. Sporen van een Das verraden zijn aanwezigheid.
Op een schaduwrijke plaats verrast ijshaar (De baard van Koning Winter, Haargrijs of Sneeuwbaard) ons met zijn sneeuwwitte, haarachtige en wollige ijsstructuur. Tijdens lichte vorst, als de luchttemperatuur net onder het vriespunt ligt, bevriest het naar buiten geperst water van dood nat kernhout met winteractieve schimmels. Een hoge luchtvochtigheid is noodzakelijk voor de succesvolle vorming van dit fragiele natuurverschijnsel op beuk. Aanraken van deze fraaie structuren is zinloos want lichaamstemperaturen doen dunne ijshaartjes als sneeuw voor de zon smelten. Ook stopt de vorming van ijshaar zodra de buitentemperatuur stijgt.
Alpenwatersalamanders leven in een tijdelijk gevormde waterplas langs het wandelpad. Zodra zij ons zien duiken ze onder in de modder.

Tot slot hoopt bosbeheerder Tim van Alen dat de Draaihals en Boompieper op lange termijn terugkeren. Een utopie of haalbaar doel? De tijd zal het leren.

Fotograaf: Edo Kreuzen.
Met dank aan Tim van Alen en Anne Engelen voor het kritisch doorlezen van deze tekst.

Plattegronden en lijsten: Bosbeheerder Berg en Bos
Aangetaste Lariks: Het Geldersch Landschap
Dennenscheerder: https://nl.wikipedia.org/wiki/Dennenscheerder
Letterzetter: https://nl.wikipedia.org/wiki/Letterzetter_(insect

Ledenmutaties

Nieuwe leden 1e kwartaal 2023 (t/m 09-03-2023)

Rony Tegelenbosch (Vwg)
Philip van der Schaaf (S&B)
Jan-Willem Wilbrink (Plwg)
Jan van Bijsteren (Vwg)
Marcel Kramer
Wim Vanhees (Plwg)

Algemene Leden Vergadering woensdag 29 maart

Met lezing over bermbeheer en zadenbank

Locatie: Bronkerk, zaal De Duiker.

Aanvang: 19.30 uur

Opvallende objecten
Hilde Ham

Een excursie van de werkgroep Sprengen en Beken start bij de Rode beek en eindigt in de buurt van de Orderbeek in Orden. Een oude wijk in het westen van Apeldoorn dat onder het stadsdeel West valt. Een buurt met rijtjeshuizen, flats en seniorenwoningen. De naam Orden komt van orde, landpunt.
Langs deze fraaie route vallen verschillende *Objets Trouvés* (gevonden voorwerpen) op. Allereerst een houten bord met daarop in het zwart en groen geschilderd: Buurt-boomgaard Ordermoes.
Henk Weltje: “Ooit woonde op deze plek de kluizenaar van Orden in een gat in de grond. Nu staat het verbouwen van groenten centraal in deze buurttuin op de hoek van de Pieter de Hoochlaan en de Ordermolenweg. Samen de handen uit de mouwen steken stimuleert het aangaan van relaties en bevordert sociale cohesie”.

Buurt-boomgaard Ordermoes
De moestuin is in diepe winterslaap. Alles ligt er verlaten bij. Tussen het groen valt een knalblauwe waterton meteen op. Zinken gieters hangen gezamenlijk aan een paal. Oppottafels staan leeg. Tuinslangen zijn keurig opgerold. Sfeervolle picknicktafels staan uitnodigend te wachten op buurtbewoners, passanten of kinderen uit de nabijgelegen speeltuin.
De boeren-, spits-, groene en spruitkolen zijn klaar voor consumptie. Onder een appelboom liggen rottende appels. Merels zijn er dol op.
‘s Nachts scharrelen egels bovengronds hun kostje bij elkaar. Ondergronds levende mollen geven met hun molshopen een duidelijk signaal af: hier leef ik.
Vanaf het vroege voorjaar tot in de late herfst probeert iedereen volgens de Makkelijke Moestuin Methode te tuinieren. Een uitgedokterd systeem. Gebaseerd op het Amerikaanse *Square Foot Gardening*. De tuinbezitters met groene vingers werken in hanteerbare houten bakken van 120 x 120 cm. Gevuld met speciaal grondmengsel. Opgedeeld in vakken van 30 x 30 cm. In één vak passen 1 spitskool, 4 kropjes sla, 16 worteltjes of 16 radijsjes.

De hobbytuinders zaaien niet in rijtjes zoals in een traditionele moestuin. Doorgaans staat er in één bak dus een grote variatie aan groenteplantjes. Deze diversiteit weert op natuurlijke basis ziektes en plagen. Wisselteelt is door deze teelwijze niet noodzakelijk.
Ze geven plantjes precies de ruimte die ze nodig hebben. Planten van laag naar hoog in een bak. Zo staan plantjes nooit in elkaars schaduw en krijgen ze allemaal de ruimte en het zonlicht die ze nodig hebben. Peultjes, kapucijners, doperwten en stokbonen krijgen een klimrek ter ondersteuning. Peterselie, Pepermunt, Basilicum, Bieslook, Tijm en Rozemarijn verspreiden heerlijke geuren. Vlinders komen 's zomers massaal op de bloeiende kruiden af.
Bloemen worden ook gezaaid voor bijen en hommels. Artisjokken, Grote kaardenbollen en Kogeldistels trekken Putters aan. Groenlingen zijn dol op rozenbottels.
In warme en droge zomermaanden zorgen wijkbewoners samen voor het bewateren van jonge gewassen. Trotse tuineigenaren delen de rijke oogst met een feestelijke picknick vol zelfgemaakte gerechten en sapjes voor omwonenden. Gedekte tafels vol hartige en zoete taarten. Sorbets met rijpe rode zomerkoninkjes. Frisse drankjes met verse munt.
Deze buurtmoestuin brengt gewoon gezelligheid. Geeft Orden een groene impuls. Gaat de strijd aan met de gruwelijke verstening in particuliere tuinen. Zorgt voor broodnodige biodiversiteit.

Pulsbuis

De gemeente Apeldoorn ondersteunt dit duurzame project. Verstrekt houtsnippers voor de paden. Snoeit heggen. Maait het gras. Lang leve dit ecosysteem.

We lopen langzaam verder over een zacht tapijt van bruine beukenbladeren. Turen naar een ingedeukte pulsbuis. Kwelwater stroomt onafgebroken in de Rode beek. Blauwe borden met witte letters ontsieren het landschap en dringen zich schaamteloos aan ons op: Niet Betreden Gevaarlijk drijfzand.
Meerdere stenen grenspalen dienden ooit als toegangspoort naar kruidenier, grutter en detailhandelaar Vos. Hij verkocht ‘droge’ levensmiddelen: koffie, thee, suiker, cacao, keukenkruiden, specerijen, tabak, kaarsen, blauwsel, stijfsel, zeep etc. Door de opkomst van supermarkten in de jaren 1970 zijn kruidenierszaken verdwenen.

Grenspaal

“We lopen nu naar een holle weg,” zegt Henk.
“Een holle weg in Apeldoorn? Dit begrip associeer ik met Zuid-Limburg. Smalle paden. Hoge hellingen. Dassenburchten. Fraaie bebossing.”
Maar we wandelen niet in Zuid-Limburg. We bewegen ons voort richting Orderbos. Staan op het punt om de bewoonde wereld met de Koning Willem III kazerne uit 1938 (het landelijke opleidings- en kenniscentrum van de Koninklijke Marechaussee) te verlaten. Werpen een blik op de abseiltoren. Zien het naoorlogse sportpark Orderbos.
“Ja. Hier een holle weg. Die is zo genoemd, omdat diep onder de grond loden waterleidingen liepen die de fonteinen van Paleis Het Loo voedden. Her en der vind je nog rode bakstenen die hoogstwaarschijnlijk afkomstig zijn van de vele waterputten. Die stenen zijn naar boven gekomen door het omwoelen van de aarde tijdens een grondige kapronde. Bomen die niet van nature thuishoren in het Orderbos, zoals de Amerikaanse eik en prunus, zijn rigoureus gekapt. Sommige plekken blijven open en leeg. Andere delen zijn herplant zoals je hier duidelijk kunt zien.
Er liggen ook resten slakkenhopen van middeleeuwse ijzerkuilen en veldovens.
Vanuit cultuurhistorisch perspectief heeft het Orderbos veel te bieden. Grafheuvels van zo’n 4000 jaar geleden. Toen de heide geen economisch nut meer had, is men het stuifzand gaan bebossen met Lariksen en andere naaldbomen. Het rondhout gebruikte men destijds in de kolenmijnen.”
Henk, geboren en getogen Apeldoorner, vertelt graag en weet veel.
“Er zijn ook middeleeuwse ijzerkuilen in dit bos te vinden. Daarin werd ijzeroer opgegraven als ‘klappersteen’. Klapperstenen

bestaan uit een laag ijzerhoudend ‘oer’, afgezet op een kern van klei. Als de klei uitdroogt en krimpt, rammelt de kern los in een klont ijzeroer. Zo komen de stenen aan hun benaming.”

Plotsklaps staan we stil. Een grote pop ligt als een anomalie langs de kant van de holle weg. Deze minimens met grote, sprekende ogen draagt een mooie jurk. Mist een witte schoen. Wat doet die speelpop daar? Hoe komt dat object hier? Per ongeluk uit een te kleine kinderfietstas gevallen? Bewust daar neergelegd? Wie mist deze pop? Een meisje, jongen of non-binair kind? Een vergeetachtige of dementerende oudere die aan de wandel was met een familielid of verzorgende?
Of is het misschien een geocache? Een raadselachtige schat? Geocachen is een schatzoektocht op basis van GPS coördinaten. Het doel is simpel: via digitale hints een verborgen schat vinden.

Henk maakt een foto. Zet het kiekje op Facebook. Een week later wandelt opa Henk met vier kleinzonen dezelfde route. De pop zit nog steeds te wachten om opgehaald te worden en naar huis te gaan.
Dadaïst Marcel Duchamp (1887-1968) zou de pop meteen meenemen. Tot kunstwerk verheffen. In een museum zetten. Hij was één van de eersten die een alledaags voorwerp (readymade, objet trouvé) presenteerde als een kunstwerk. Daarmee riep hij belangrijke kunstfilosofische vragen op: Wat is wanneer kunst? Wat is de functie van kunst?
Wij vervolgen ons Sprengen en Beken pad en laten de pop achter. Ergens moet er toch iemand zijn die de pop mist? Of leeft deze pop straks voort in een dadaïstisch Duchampachtig museum?

https://makkelijkemoestuin.nl/moestuin-methode
https://nl.wikipedia.org/wiki/Marcel_Duchamp
https://geocachen.nl/geocaching/

Een ‘1000-soorten-tuin’ project in Apeldoorn

Wim Vanhees

Op 30 januari 2023 verscheen het boek ‘Mijn 1000 soorten tuin’ van bioloog en natuurfotograaf Luc Hoogenstein. Hij zocht in 2021 een jaar lang naar wat er in zijn Utrechtse stadstuin voorbij kwam vliegen, kruipen, lopen, zwemmen en spontaan groeide. In Nederland leven ruim 45.000 soorten dieren, schimmels, planten en organismen. Zijn doel was om duizend soorten in 1 stadstuin te vinden. Het werden er 1518 inclusief een paar voor Nederland hele zeldzame soorten!
Met dit boek als inspiratiebron heb ik het idee opgevat om een ‘1000-soorten-tuin’ project in Apeldoorn op te zetten. Het project zit in de verkennende fase en is gebaat bij geïnteresseerde mensen. Laat het me weten als je wilt+ meedenken of als je iemand kent die misschien wel wil meedoen!

Eerst kort iets over het boek. Het bestaat uit 4 delen. Het begint met een verslag per maand van zijn zoektocht. Vervolgens een korte beschrijving van de inrichting van een gewone stadstuin waarin veel soorten te verwachten zijn. Daarnaast bevat het boek ook tips over hoe je al die diertjes en plantjes kunt vinden en herkennen. Dat laatste is nog niet zo makkelijk. Het laatste deel van het boek is een gidsje waarin een aantal veel voorkomende soorten van uiteenlopende soortgroepen in een tuin worden beschreven: paddenstoelen, insecten, planten, vogels, amfibieën, reptielen en zoogdieren.
Het boek sluit aan bij de -al jaren- groter wordende aandacht voor de ecologie van tuinen. Peter Bulsing schreef al eerder een mooi boek hierover: 'De (be)leefbare tuin'. Ik moet ook aan de Netflix documentaire denken ‘British Garden: Life and death on your lawn’. En dan nu het jaarproject van Luc Hoogenstein. Alle drie voorbeelden van projecten waarin de soortgroepen en de samenhang tussen tuindieren onderling en tussen tuindieren en planten centraal staat. Want ook in de tuin hangt alles met alles samen.

Sinds mijn opleiding als natuurgids bij het IVN ben ik vanuit samenhang in de natuur naar tuinen gaan kijken. Ik ben ondertussen lid van de drie grote tuin- en/of natuurorganisaties in Apeldoorn: IVN, Groei&Bloei en KNNV. Dat komt omdat het thema tuinecologie op een raakvlak van die verenigingen ligt, namelijk van mensen die de natuur dichterbij willen brengen (IVN), van tuinen houden (Groei & Bloei) en deskundig zijn op het vlak van uiteenlopende soortgroepen (KNNV).
Deze drie Apeldoornse verenigingen hebben het projectidee positief ontvangen en hebben me uitgenodigd om schriftelijk en mondeling de animo onder hun leden voor het project ‘1000-soorten-tuin’ te verkennen. Want ook bij dit project komen verschillende soorten mensen kijken: (1) tuinliefhebbers die een jaar lang op zoek willen gaan naar soorten dieren en spontane planten in hun tuin, (2) veldbiologen die helpen bij fotografie en determinatie van ongekende planten, beestjes, schimmels enz. en (3) mensen deskundig in werkvormen om het project dichter bij de doorsnee geïnteresseerde bewoner van Apeldoorn te brengen.

Ben je geïnteresseerd? Wil je op de hoogte worden gehouden? Wil je graag meedenken in de verkennende fase van het project? Of wil je graag meedoen? Laat het me weten! Ik zijn bereikbaar via e-mail of telefoon of WhatsApp: Wim Vanhees, wimvanhees@ziggo.nl , 0638039032.

KNNV - boeken

Ben Keizer

Boeken van de KNNV Uitgeverij

Wil je een boek aanschaffen bij de KNNV Uitgeverij? Bestel die dan via onze afdeling, want dat heeft voordelen voor jezelf en voor onze afdeling.

- Je krijgt de boeken voor de ledenprijs (10% korting)
- Je betaalt geen verzend- en of administratiekosten.
- Als de boeken binnen zijn krijg je bericht over de bezorging of het afhalen van de bestelling.
- Betaling per bank bij levering.
- En … de afdeling Apeldoorn wordt er ook nog financieel sterker van.

Kijk op de website www.knnvuitgeverij.nl voor een overzicht van alle boeken en volg periodiek de e-mails met boekennieuws.
Bestellen kan bij Ben Keizer: b.keizer9@gmail.com of 06-37419143.
Het kan gebeuren dat de bestelde boeken enige levertijd hebben, omdat gratis verzending door de uitgeverij afhankelijk is van hoeveel boeken er op onze bestellijst staan. Bestel daarom wel tijdig.

OUDE BOEKEN SERVICE

Wat doe je met die mooie maar wellicht oude natuurboeken die u niet meer leest? Zonde om ze weg te gooien. De OUDE BOEKEN SERVICE helpt je om een KNNV-lid te vinden die jouw mooie boeken wil overnemen.
Wil je boeken aanbieden?
Neem contact op met Jan Kerseboom, tel. 055-5338323 of mail j.kerseboom6@chello.nl. Overleg met hem wanneer de boeken bij hem gebracht kunnen worden. Hij maakt een lijst van alle titels en bepaalt de prijs. Tijdens lezingen en op natuurmarkten, waar wij als afdeling aan meedoen, worden de boeken aangeboden. De opbrengst is voor onze eigen afdeling.
Wil je boeken overnemen?
Op de website staat een lijst van beschikbare boeken (onder "overige info/ boeken"). Maak je keuze en neem contact op met Jan. Maak met hem een afspraak om het boek te bekijken en op te halen.
Wat gebeurt er met de onverkoopbare boeken?
Wanneer de boeken binnen 1 jaar niet verkocht zijn dan worden ze afgestaan aan de landelijke KNNV. Zij verkopen dan onze overgebleven boeken en de opbrengst is voor de landelijke KNNV.

Lezing Vliegend hert op woensdag 24 mei

Locatie: Bronkerk, kerkzaal

Aanvang: 20.00 uur

Algemene informatie KNNV afdeling Apeldoorn

Doel van de KNNV is het verbreiden van de kennis van de natuur in de ruimste zin van het woord en meewerken aan de bescherming van natuur en landschap door het voeren of steunen van acties, die hierop gericht zijn. De afdeling Apeldoorn van de KNNV is opgericht op 16 december 1911.
Afdeling Apeldoorn heeft een Insecten-, Paddenstoelen-, Planten-, Vogelwerkgroep en een Werkgroep Sprengen en Beken. Iedere werkgroep organiseert excursies en lezingen. Deze worden als regel in de algemene agenda opgenomen. Alle leden en huisgenootleden van de afdeling mogen aan deze activiteiten deelnemen.
De bijeenkomsten van alle werkgroepen zijn op dinsdagavond volgens onderstaand schema.
Locatie: Wijkcentrum Orca, Germanenlaan 360, Apeldoorn

Vwg	Plwg	Iwg	Pawg	WgS&B
1e dinsdag van de maand	2e dinsdag van de maand	3e dinsdag van de maand	4e dinsdag van de maand	5e dinsdag = 1x per kwartaal

Voor aanvangstijdstip en over wat de werkgroepen doen, kunt u informatie krijgen bij onderstaande werkgroepcoördinsdagnatoren en op de afdelingswebsite: https://apeldoorn.knnv.nl/

Bestuur

Voorzitter	Jacob Ruijter	06-2217 2410	voorzitter@apeldoorn.knnv.nl
Secretaris	Evelien Schermer	055-533 6273	secretaris@apeldoorn.knnv.nl
Penningmeester / Ledenadministrateur	Gerrian Tacoma	055-534 0943	penningmeester@apeldoorn.knnv.nl ledenadministratie@apeldoorn.knnv.nl
Activiteitencoördinator	Hans Coppens	06-4312 9217	jjm.coppens@icloud.com

Werkgroepcoördinsdagnatoren

Insectenwerkgroep	Koos Middelkamp	055-366 7693	midtip@planet.nl
Paddenstoelenwerkgroep	vacant		
Plantenwerkgroep	Marchien van Looij	055-355 0149	m-vanlooij@hetnet.nl
Vogelwerkgroep	Rein van Putten	055-541 2454	rein.van.putten@online.nl
	Ineke Klaver	055-541 2107	icklaver@hotmail.com
	Paul Vermeulen	06-5181 5440	paul.vermeulen@hetnet.nl
	Evelien Schermer	055-533 6273	evelienschermer@hetnet.nl
Werkgroep Sprengen en Beken	Hans van Eekelen	055-533 0988	hans.veek@gmail.com

Commissies en overige adressen

Activiteitencommissie	Hans Coppens	06-4312 9217	jjm.coppens@icloud.com
	Miep Verwoerd	055-533 7328	m.verwoerd3.1@kpnmail.nl
	Klaske de Jong	0578-61 4190	klaske.de.jong@gmail.com
	Philip Claringbould	06-3617 3548	p.zonnig@gmail.com
Promotiecommissie	Jacob Ruijter	06-2217 2410	voorzitter@apeldoorn.knnv.nl
	Jan Kerseboom	055-533 8323	j.kerseboom6@chello.nl
	Evelien Schermer	055-533 6273	evelienschermer@hetnet.nl
De Vier Jaargetijden Redactie	Hans Coppens	06-4312 9217	redactie@apeldoorn.knnv.nl
	Ineke Klaver	055-541 2107	redactie@apeldoorn.knnv.n
	Nina de Vries (opmaak)	06-8194 1222	redactie@apeldoorn.knnv.nl
Bezorging (coördinatie)	Jannie Aalders	055-366 4140	j.aalderstamboer@upcmail.nl
	Ineke Klaver	055-541 2107	icklaver@hotmail.com
Boekenverkoop	Ben Keizer	06-3741 9143	b.keizer9@gmail.com
Webmaster	Paul Vermeulen	06-5181 5440	webmaster@apeldoorn.knnv.nl

IVN-Apeldoorn organiseert

op **12 april 2023 - 19:30 uur** de lezing

Het mysterieuze leven van de koekoek

door vogelkenner Lou Megens

in gemeentecentrum De Duiker in Ugchelen (Apeldoorn)

foto: een koekoeksjong wordt gevoerd door een waardvogel
fotograaf: Marcel van de Kerkhof

toegangsprijs €5,-
voor leden IVN Apeldoorn / KNNV Apeldoorn €3,-

informatie en aanmelden:
www.ivn-apeldoorn.nl

Richard Tepe

Voluit: Richard August Joseph Maria Tepe (Amsterdam, 28 augustus 1864 – Apeldoorn, 16 mei 1952)

Natuurfotograaf
Richard Tepe was een van de eerste natuurfotografen in Nederland. Hij werkte samen met schrijvers als Jac P. Thijsse ('Het intieme leven der vogels') en Rinke Tolman ('Vogelkens van allerlei vleugel'). Zijn foto's werden in hun boeken gepubliceerd en leverden een belangrijke bijdrage aan het succes van die boeken en aan de opkomst van de natuurbescherming en -beleving in Nederland. Typerend in dat licht is ook Tepe's bijdrage aan een boek als 'Met kijker, camera en loupe: vreedzame strooptochten in de dieren- en plantenwereld' (Jan Vriends, Amsterdam 1934).
In 'De jacht met de camera' beschrijft hij het zelf als volgt: "Het fotografeeren van de meest intieme tafereeltjes uit het leven der vogels heb ik „Jagen met de Camera" genoemd, omdat deze zoo genotvolle natuursport eene groote overeenkomst vertoont met het jagen met het geweer. De Camerajacht onderscheidt zich echter daarvan, doordat het afgeschoten projectiel, waaronder moet worden verslaan het openen en sluiten van den sluiter, nooit doodelijk is en geen enkel dierenleven er aan behoeft te worden opgeofferd, terwijl de verkregen buit jaren lang kan worden bewaard, doordat zij niet alleen den jager zelf een voortdurend genot schenkt, doch ook anderen in de gelegenheid stelt bij voortduring van de verkregen natuurware uitkomsten te kunnen genieten."

Hoe ging Tepe te werk?
De camera waarmee Tepe werkte was een zware houten kast met een balglens. De negatieven die hij gebruikte waren glazen platen van 17 x 23 cm. Om geslaagde foto's te kunnen maken was een statief nodig. Soms moesten de poten daarvan verlengd worden met extra stokken om over de rand van een nest te kunnen kijken.

Lepelaars in het Naardermeer 1905

Tepe beschikte niet over een telelens. Hij moest met dat hele gevaarte dus tot vlakbij het nest komen, op een afstand van een halve tot een hele meter. De meeste vogels vertrouwden die aanwezigheid natuurlijk niet en soms duurde het meerdere dagen voordat een vogel terug op het nest wilde landen. Tepe maakte dan ook wel gebruik van een nepcamera die hij bij het nest liet staan, om de vogel te laten wennen. Wanneer de vogel dan teruggekeerd was, zat Tepe op een grote afstand, soms wel honderd meter verderop en uit het zicht. Door middel van een afstandbediening kon hij de camera bedienen en de foto maken. Wilde hij nog een foto maken, dan moest er eerst een nieuw negatief in de camera en moest er weer de nodige tijd gewacht worden voordat de vogel het weer vertrouwde.
Of een foto gelukt was, wist hij sowieso pas als hij thuis het negatief had ontwikkeld.

Tepe heeft heel veel nesten gefotografeerd zonder vogel. Je zou kunnen denken dat dit een logisch gevolg was van zijn werkwijze; dat – op het moment dat Tepe op grote afstand, zonder zicht op het nest, zijn ontspanner indrukte, de vogel gevlogen was en dat daarom alleen het nest op de foto belandde. Dat

vermoeden klopt echter niet. Als je leest over de nauwgezette manier waarop Tepe de foto voorbereidde, zie je dat hij heel bewust deze foto's van nesten met eieren - zonder vogels - maakte.
Tepe schreef ook dat kennis van de natuur essentieel was. Je moest immers niet alleen weten waar je de nesten moest zoeken, maar ook het gedrag van de vogel kunnen voorspellen. Om de vogel niet af te schrikken moest je als het ware opgaan in de natuur en dat kostte soms dagen. Wat Tepe in al zijn geschriften benadrukt en volgens hem de belangrijkste eigenschappen van de vogelfotograaf waren: geduld en volharding.

Tepe bij de Leemkuil in Berg en Bosch, ca. 1920

Apeldoorn
Tepe kwam in 1910 in Apeldoorn wonen, aan het Sophiapark, tegenover het station en zou in Apeldoorn blijven wonen tot zijn dood in 1952. In zijn fotografisch werk zijn dan ook grote aantallen foto's te vinden die hij hier of in de omtrek heeft gemaakt. Een bijzondere plek in zijn oeuvre neemt de serie in die hij in opdracht van de gemeente maakte van natuurgebied Berg en Bosch ten westen van Apeldoorn in 1920-1921, vlak voordat het werd omgevormd tot de huidige wijk en park Berg en Bos. Dit is voor zover bekend de enige documentaire serie in opdracht die Tepe heeft gemaakt. Bovendien is hij op een aantal van de foto's zelf te zien.

In deze serie van Tepe zijn we feitelijk getuige van een belangrijk omslagpunt in de geschiedenis van Apeldoorn. Tot en met de 19e eeuw was de westkant van het dorp de arme kant. De Veluwse zandgrond leverde immers weinig op. Rijkere boeren vond je alleen aan de oostkant op de klei van het IJsseldal. Na 1900 worden de natuur en bossen van de Veluwe steeds meer op waarde geschat en wordt dat natuurlandschap een belangrijke, zo niet de belangrijkste aantrekkingskracht van Apeldoorn.
Op Tepe's foto's van Berg en Bosch zien we de eerste aanzetten tot aanleg van het latere villapark, maar zien we ook nog hoe arme Apeldoorners in de bossen wat extra voedsel en sprokkelhout bijeen scharrelen.

Bosbessenplukkers in landgoed Berg en Bosch, ca 1920

Waardering

Vanwege de compositorische en esthetische kwaliteit wordt zijn werk inmiddels hoog gewaardeerd. De bekende fotograaf en verzamelaar Willem Diepraam 'ontdekte' Tepe al in de jaren '70 en kocht een groot aantal foto's van hem. Die collectie deed Diepraam later over aan het Rijksmuseum en sinds 2001 is ze ondergebracht in het Nederlands Fotomuseum en ook online te bewonderen.

Tepe krijgt pas de laatste jaren de aandacht die hij verdient, o.a. door een publicatie van het Rijksmuseum (2007) en vooral ook door zijn prominente rol in de tentoonstelling 'Jacht met de camera. Pioniers van de Nederlandse natuurfotografie' in het Nederlands Fotomuseum in Rotterdam in 2016. Onlangs heeft Tepe ook een plek gekregen in de 'Eregalerij van de Nederlandse fotografie' in het Nederlands Fotomuseum.

Tepe was een pionier. Hij experimenteerde en publiceerde over zijn ontdekkingen en werkwijze, o.a. in zijn boek 'De jacht met de camera'. Hierin legde hij uit hoe hij te werk ging bij het vastleggen van vogels op hun nesten, iets dat in Tepe's tijd, waarin grote houten camera's met balglenzen op driepoten geposteerd moesten worden en door de fotograaf onder een groot zwart doek bediend moesten worden, bepaald geen sinecure was.

Natuurfotografie en natuurbescherming

Richard Tepe was ook een van de voortrekkers van de opkomst van natuurbescherming in Nederland. Het begrip 'natuurmonument' werd in 1880 gemunt door Frederik Willem van Eeden. Hij noemde toen van het Beekbergerwoud, het laatste oerbos van Nederland, dat dat vlak daarvoor was gekapt, een "monument van de voormalige natuur in ons land".

Het bewustzijn van de intrinsieke waarde van de natuur was in die tijd iets nieuws en het nam toe naarmate de verstedelijking voortschreed. Het culmineerde rond de strijd om het Naardermeer. Dit dreigde rond 1900 geofferd te worden aan de groei van de stad Amsterdam. Een kleine groep natuurliefhebbers onder leiding van Jac P. Thijsse en Eli Heimans wierp zich voor die plannen en richtte in 1905 de

Vereniging voor Natuurmonmumenten op die er na een ongekend publiciteitsoffensief in slaagde om genoeg geld bijeen te brengen om het Naardermeer op te kopen en daarmee te behouden.

Een van de kernleden van die kleine groep was Richard Tepe. Met zijn foto's probeerde hij zijn liefde voor de natuur over te brengen en mensen te overtuigen van de waarde van die natuur. Hij was ook behalve in de Vereniging voor Natuurmonumenten, actief betrokken bij verschillende verenigingen op dit gebied. In Apeldoorn gaf hij regelmatig 'lichtbeeldvoorstellingen' voor volle zalen. Op een avond joeg Tepe er dan al gauw meer dan 200 dia's doorheen, vooral van vogels, maar ook van bloemen, planten en paddenstoelen.

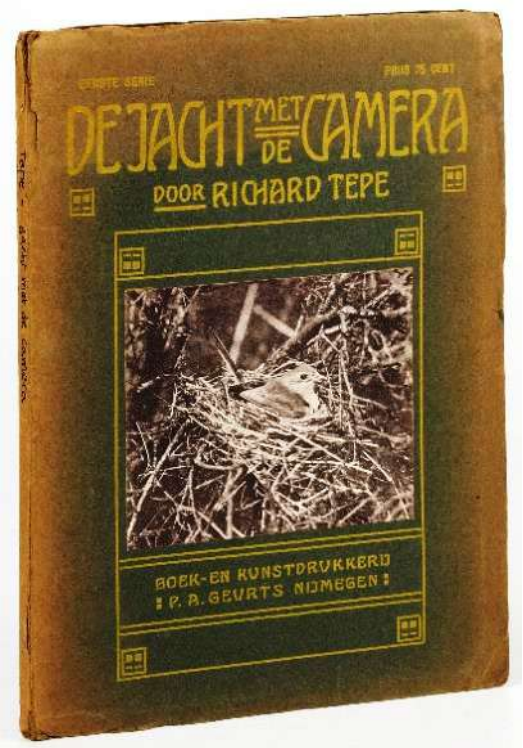

De relatie van Tepe tot de natuur was intens, maar, in vergelijking met de overdenkingen en worstelingen die we terug zien bij hedendaagse kunstenaars, in elk geval op het oog minder complex. In zijn foto's wilde Tepe getuigen van de oneindige variaties, levendigheid en schoonheid van de natuur. De vervreemding en vernietiging van de natuur die voor veel hedendaagse kunstenaars een centraal element in hun relatie tot die natuur vormt, speelt bij in Tepe's werk geen rol. Zeker was hij zich bewust van bedreiging van de natuur door de mens, maar zijn rol beperkte zich tot het zichtbaar maken van de schoonheid van de natuur. De wisselwerking tussen zijn eigen persoon en de natuur is in zijn foto's geen thema. Hoe de natuur zich in hemzelf manifesteerde, hoe hij ingreep in de natuur, hoe hij zich verhield tot die natuur – het zijn geen onderwerpen die hij in fotografie probeerde uit te drukken. Zijn streven was een ornitologisch en fotografisch bevredigende plaat.
In zijn geval resulteerde dat in talloze foto's die niet alleen de natuur goed laten zien, maar ook in esthetisch opzicht, in compositie, uitsnede en belichting, bijzonder sterk zijn.

Foto's
- Meer dan 3000 glasplaten in het Nederlands Fotomuseum, waarvan het merendeel hier online te bekijken is.
- 391 foto's op de website van het Rijksmuseum, hier te bekijken.
- Fotoserie Berg en Bos, gemaakt in opdracht van de gemeente Apeldoorn in 1920, te zien hier in de CODA Beeldbank:

Literatuur

- Richard Tepe, *De jacht met de camera* (Nijmegen 1907): https://www.delpher.nl/nl/boeken/view?coll=boeken&identifier=MMSFUBA02:000011417:00036
- Richard Tepe 'De toekomstige Tuinstad Berg en Bosch te Apeldoorn' in: *Het Buitenverblijf* jg.2, nr.3, maart 1924
- Christiane Kühlmann - *Richard Tepe. Photography of nature in the Netherlands 1900-1940* (Rijksmuseum Amsterdam 2007)
- Christiane Kühlmann en Mattie Boom, 'Richard Tepe' in: *Scherptediepte Fotolexicon*, 26e jaargang, nr. 41 (september 2009): https://depthoffield.universiteitleiden.nl/2641f05nl
- L. Aardoom, 'Berg en Bosch. Heden en toekomst van een Apeldoorns landgoed vanuit het Sophiapark' in: *Nieuwsbulletin Felua* XXV nrs. 3-4 (Apeldoorn 2010)

Citaten

"Natuur en fotografie! Is er wel eene meer interessante, eene meer genotvolle combinatie denkbaar?"

"Lente en Zomer, dat zijn de jaargetijden, waarin een geoefend Camerajager zijne schoonste triumfen viert."

"Geduld en volharding , dat zijn de twee onmisbare ingrediënten voor het conamore beoefenen der natuurfotografie. Nu nog een weinig geluk, eenige ornithologische capaciteiten en eene aan de gestelde eischen voldoende fotografische camera, ziedaar de uitrusting van een natuurfotograaf in het algemeen en van een vogelfotograaf in het bijzonder."

"Ons mislukt dikwijls meenige opname, waarvan wij juist de mooiste verwachtingen koesterden. Ruimschoots in elk opzicht worden wij echter schadeloos gesteld door onze wandelingen en ons oponthoud in de schoone natuur en door het aanschouwen van de intiemste tafereeltjes uit het leven onzer gevederde lievelingen."

"Eene fotografie te leveren, die op ornithologisch en tevens ook op fotografisch gebied aan de hoogste eischen kan voldoen, dat moet het streven zijn van iederen ernstigen natuurminnenden vogelfotograaf"

"Is het niet genotvol en leerzaam tevens, hier met zoovele diverse vogels te kunnen kennis maken?"

"Resumeerende komen we dus tot de conclusies dat de ochtend de overmaat van details, de flauwheid der voorwerpen, het onzuivere luchtperspectief verbetert, de kleuren en de lucht beter weergeeft en moment opnamen mogelijk maakt.
Wil dat alles zeggen dat men niet anders dan 's morgens moet fotografeeren?" zult ge vragen. Verre van dien!"

"Waar licht is en luchten, waar wat moois en wetenswaardigs, iets actueels of artistieks is, daar hoort de fotograaf ook te zijn.
Geen mobilisatie en oorlogsdreigen mag hem er af houden."

> [nb: Het artikel waarin Tepe dit schreef verscheen in De Camera van 1 augustus 1914, drie dagen na het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog en één dag na de algehele mobilisatie van het Nederlandse leger]

"[…] de wereld heeft opgewekte, frissche, nauwlettende, handige menschen noodig. En wakkert er één zaak die eigenschappen beter aan, dan juist de fotografie?"